

ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

ADMISSIBILITY OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Коробка О.С., старший викладач кафедри правосуддя
Сумський національний аграрний університет

Стаття присвячена одному з актуальних питань кримінального процесу. На підставі аналізу джерел літератури та судової практики досліджено питання допустимості доказів у кримінальному процесі. Із прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу України належність та допустимість доказів стали законодавчо закріпленими властивостями доказів. У науці вказується, що саме допустимість є мірилом законності доказів. Серед науковців нема єдності поглядів щодо місця та значення допустимості доказів. Допустимість доказів у кримінальному процесі є законодавчо закріпленою властивістю доказів, яка стосується їх форми. Пропонується до критеріїв розмежування допустимості від інших властивостей доказів віднести такий критерій: застосовується на завершальному етапі (ч. 1 ст. 89 КПК України), у виняткових випадках (у разі явної недостовірності доказу) протягом судового розгляду. Визначено, що на підставі положень ст. 87–89 КПК України доказ вважається допустимим, якщо він не визнаний судом недопустимим у нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення, а також у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду. На основі аналізу правових позицій Верховного суду визначено, що суд, визнаючи доказ недопустимим, повинен встановити: 1) істотність порушення фундаментальних прав та свобод людини; 2) обґрунтованість застосування ч. 1 ст. 87 КПК України; 3) перелік підстав для визнання доказу недопустимим, зазначених у ст. 87 КПК України, є невичерпним, що дозволяє суду розширене тлумачення цієї статті у межах істотного порушення фундаментальних прав та свобод людини; 4) слідчий чи прокурор зобов'язані невідкладно постфактум звернутися до слідчого судді з клопотанням про обшук, а інакше докази, здобуті у такий спосіб, будуть визнані недопустимими; 5) суд повинен оцінювати допустимість доказів, ураховуючи обставини кожного конкретного кримінального провадження.

Ключові слова: допустимість доказів, правові позиції Верховного суду, недопустимість доказів, властивості доказів.

An article devoted to one of the topical issues of the criminal process. Based on the analysis of sources of literature and case law, the issue of admissibility of evidence in criminal proceedings was investigated. With the adoption of the new Code of Criminal Procedure of Ukraine, the affiliation and admissibility of evidence have become legally established properties of evidence. Science indicates that admissibility is a measure of the legality of evidence. There is no consensus among scholars on the place and significance of the admissibility of evidence. Permissible availability of indicators in criminal proceedings is enshrined in law by the authorities of indicators, which is related to their forms. It is proposed to include the criterion in the criteria for distinguishing admissibility from other properties of evidence: it is applied at the final stage (Part 1 of Article 89 of the CPC of Ukraine), in exceptional cases (obvious inaccuracy of evidence) during the trial. It is determined that on the basis of the provisions of Art. 87–89 of the CPC of Ukraine considers admissible if it has not determined by the court inadmissible in the local room during the court decision, as well as in case of establishing obvious inadmissible evidence during the trial. Based on the analysis of the legal positions of the Supreme Court, it is established that the court, recognizing the evidence inadmissible, should establish: 1) the significance of the violation of fundamental human rights and freedoms; 2) the validity of the application of Part 1 of Art. 87 of the Criminal Procedure Code of Ukraine; 3) a list of grounds for declaring the evidence inadmissible specified in Art. 87 of the CPC of Ukraine is inexhaustible, which allows the court an expanded interpretation of this article in the context of a significant violation of fundamental human rights and freedoms; 4) the investigator or prosecutor is obliged to immediately after the fact apply to the investigating judge with a request for a search, otherwise the evidence obtained in this way will be declared inadmissible; 5) the court must assess the admissibility of evidence taking into account the circumstances of each specific criminal proceeding.

Key words: admissibility of evidence, legal positions of the Supreme Court, inadmissibility of evidence, properties of evidence.

Упровадження міжнародних стандартів, судової практики та результатів напрацювань учених сприяло оновленню кримінального процесуального законодавства. Новий Кримінально-процесуальний кодекс (далі – КПК) України кардинально змінив підходи досудового слідства та судового розгляду. Серед завдань кодексу основним є захист особи, її прав і свобод, інтересів суспільства і держави від кримінальних правопорушень. Його втіленню покликаний сприяти інститут допустимості доказів, без якого неможливо винести справедливий вирок.

У науковому співтоваристві дослідженню допустимості доказів свої роботи присвятили Ю. Аленін («Шляхи вдосконалення початку досудового розслідування» (2013), автор звертає увагу на недоліки процесуального закону щодо процедури розслідування кримінальних правопорушень слідчим) [1]; Д. Сергеева («Допустимість доказів в теорії та КПК 2012 року» (2015), авторкою проаналізований інститут допустимості доказів у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України, визначені його окремі недоліки) [2]; В. Вапнярчук («Загальна характеристика властивостей доказів та їх розмежування між собою» (2015), автор досліджує достовірність як одну із властивостей доказів, вказує на її важливість у кримінальному процесі та місце серед інших властивостей доказів) [3]; В. Малярова «Належність та допустимість доказів у кримінальному провадженні» (2016), авторка досліджує проблему допустимості доказів у кримінальному провадженні з огляду на нове кримінальне процесуальне законо-

давство) [4]; А. Лисеюк («Доказування на досудовому етапі кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері незаконного обігу підкацизних товарів: проблеми теорії та практики: монографія» (2019), монографію присвячено аналізу наукових джерел, узагальненню правозастосовної практики проблематики доказування на досудовому етапі кримінальних проваджень) [5]; В. Юрчишин, М. Гуцуляк («Особливі методи розслідування відповідно до кримінального процесуального законодавства ФРН» (2019), автори відзначають процесуальний порядок проведення особливих методів розслідування та інших негласних слідчих (розшукових) дій у ФРН, їх форми та методи мають свої відмінності від процесуального законодавства України, інколи викликають питання допустимості таких доказів із погляду КПК України) [6]; Я. Конюшенко, М. Король («Важливість показань свідка у кримінальному провадженні» (2020), автори зазначають, що допустимістю показань свідка у кримінальному провадженні є чітке дотримання нормативних вимог процесуального закону під час отримання таких показань від належного суб'єкта та їх фіксації; межами допустимості показань виступають нормативно визначені грані, наслідком виходу за які є визнання отриманих доказів неприпустимими) [7] та інші.

У теорії кримінального процесуального права точаться дискусії щодо властивостей доказів як процесуальної форми обставин реальної дійсності, які підтверджують чи часують наявність кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Учені пропонували та відстоювали різні влас-

тивості доказів, серед них можна виділити: належність, силу, допустимість, значущість, достовірність, достатність тощо [8, 9, 10]. Лише у 2012 році належність та допустимість знайшли своє закріплення у ст. 85, 86 КПК України.

В. Вапнярчук вказує, що допустимість стосується форми доказів [3, с. 363]. Часто висловлюється думка, що допустимість доказів як властивість, що оцінює їх на відповідність кримінальній процесуальній формі отримання, визначеній КПК України, є основною властивістю доказів. Вона визначає їх придатність для доведеності кримінального правопорушення і, як наслідок, притягнення до відповідальності винної особи. Недопустимий доказ не може бути використаний під час прийняття процесуальних рішень та винесення відповідного судового рішення суддею (ч. 2 ст. 86 КПК України).

Слід зауважити, що недопустимим доказом прийнято розуміти не доказ, що отриманий із будь-яким порушенням процесуального закону, а лише той, що містить істотні порушення прав і свобод людини. Суд, вирішуючи питання щодо допустимості доказу в контексті ч. 1 ст. 87 КПК, має обґрунтувати, чому він вважає порушення фундаментального права або свободи настільки істотним, щоб зумовити недопустимість доказу. Застосовуючи ч. 1 ст. 87 КПК під час визнання недопустимими похідних доказів, суд має встановити не лише те, що первісний доказ отриманий із порушенням фундаментальних прав і свобод людини та використовувався в процедурах, які привели до отримання похідного доказу, а й те, що похідний доказ здобутий саме завдяки тій інформації, яка міститься в первісному доказі, що визнаний недопустимим [11].

Допустимим є будь-який доказ, крім того, що отриманий з істотним порушенням фундаментальних прав і свобод людини, закріплених у Конституції України, законах України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Критеріями розмежування допустимості від інших властивостей доказів визнаються: 1) допустимість належить тільки до форми і не стосується змісту доказів (якщо виділяти форму та зміст доказів); 2) визначається дотриманням правил, прямо вказаних у законі [3, с. 365–366]; 3) застосовується на завершальному етапі (ч. 1 ст. 89 КПК України), у виняткових випадках (у разі явної недостовірності доказу) протягом судового розгляду.

Виходячи з положень ст. 87–89 КПК України, доказ вважається допустимим, якщо він не визнаний судом недопустимим у нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення, а також у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду. Звідси питання допустимості доказів у кримінальному процесі доречно розглянути через призму підстав визнання доказів недопустимими.

Ураховуючи сучасні тенденції вітчизняної правової системи, проаналізуємо ці підстави через правові позиції Верховного суду. Так, у справі № 359/7742/17 (провадження № 51–2114км19) [12] Верховний суд дійшов висновку про недопустимість формально підходу до застосування норм ст. 87 КПК України: докази суд визнає недопустимими не за будь-якого порушення процесуального закону, а лише у разі істотного порушення фундаментальних прав і свобод людини. У своєму рішенні суд зазначив, що докази, отримані у процесі досудового розслідування, а саме протокол проведення слідчих експериментів за участю ОСОБИ_1 (щодо якої у подальшому було змінено процесуальний статус зі свідка на підозрюваного та обвинуваченого), а також висновки інженерно-технічної експертизи та судової автотехнічної експертизи, є належними, доведеними та допустимими, оскільки вони підтверджені у подальшому як самим обвинуваченим, так і наявними доказами у кримінальному провадженні [12].

Розглядаючи іншу справу [13], де йшлося про визнання недопустимим протоколу допиту потерпілої ОСОБИ_5 із

підстав не зазначення відомостей про особу, яка провела допит, та її підпису і вказівки причини виклику свідка на допит, що не має стосунку до кримінального провадження [13], Верховний суд у своїй Постанові від 8 жовтня 2019 року у справі № 639/8329/14-к (провадження № 51-8259км18) [13] зазначив, що, ухвалюючи судові рішення щодо недопустимості доказу, суд повинен його обґрунтувати (вказавши конкретне право або свободу особи), довівши, що порушення фундаментального права або свободи, яке відбулося, є істотним, і саме це зумовило потребу застосувати ч. 1 ст. 87 КПК. Крім того, суд зазначив, що і визнання похідного доказу недопустимим через недопустимість первісного доказу має бути обґрунтованим, а саме наявний причинний зв'язок між похідним доказом і інформацією, яка взята з визнаного недопустимим первісного доказу [13, 14].

Постановою Верховного Суду від 25 вересня 2018 року у справі № 210/4412/15-к (провадження № 51-80км17) було встановлено правову позицію у питанні переліку діянь, які передбачені у ст. 87 КПК України. Суд дійшов висновку, що перелік підстав для визнання фактичних даних недопустимими як докази не є вичерпним і становить собою порушення фундаментальних гарантій, що дає певний орієнтир для визначення змісту поняття «істотне порушення» у випадках, які не підпадають під цей перелік [15].

Частою підставою визнання доказу недопустимим у судовій практиці є здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов. Ця ситуація не залишилася поза увагою Верховного суду, який сформував низку правових позицій стосовно цього. У Постанові Верховного Суду зазначається, що недопустимими визнаються докази, отримані під час огляду та обшуку житла чи іншого володіння особи, якщо вони проведені за правилами ч. 2 ст. 234 та ч. 2 ст. 237 КПК України, і в подальшому необхідно невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді, а інакше, за умови порушення цих правил, відмова прокурора погодити клопотання слідчого про обшук чи слідчого судді у задоволенні клопотання про обшук призводить до визнання здобутих у такий спосіб доказів недопустимими [16].

Законодавча невизначеність поняття «невідкладного строку» часто призводить до зловживання з боку правоохоронних органів. Так, Верховний суд у Постанові від 26 листопада 2019 року у справі № 310/4839/17 (провадження № 51-9943км18) у черговий раз зазначив про дотримання вимог закону щодо «невідкладного строку» здійснення процесуальних дій, передбачених КПК України [17].

На практиці часто під час огляду місця події, яке знаходиться в приміщенні, виникає питання, чи потрібно отримати попередній дозвіл слідчого судді на проведення такої слідчої дії. Верховний суд у своїй постанові від 5 вересня 2019 року у справі № 518/203/17 (провадження № 51-6828км18) [18], у якій захисник заявляв про недопустимість протоколу огляду місця події через недотримання вимоги КПК України про попередній дозвіл від слідчого судді на проведення цієї слідчої дії, підтримав висновки нижчестоящих судових інстанцій, погоджуючись із висновком, що місце виявлення трупа вважається місцем події, незалежно від того, де настала смерть людини, його огляд є невідкладною слідчою дією, яка не потребує попереднього дозволу слідчого судді, а тому протокол такого огляду не може бути визнаний недопустимим доказом [11].

Вартою уваги також є правова позиція Верховного суду, сформульована у постанові від 25 червня 2019 року у справі № 423/1766/16 (провадження № 51-1105км19) [19]. Суд вказав, що відсутність захисника під час відібрання зразків крові в особи не є такою обставиною, що зумовлює недопустимість висновку судово-медичної експертизи через порушення права на захист, оскільки зразки крові містять

інформацію, зміст якої не залежить від волі особи, в якій вони відбираються [11]. Також суд вказав, що згідно із ст. 236 КПК питання щодо присутності підозрюваного під час проведення обшуку вирішується за розсудом слідчого, підстави вважати протокол обшуку, проведеного за відсутності підозрюваного, недопустимим доказом відсутні [11].

Підсумовуючи наведені правові позиції Верховного суду, зазначимо, що суд, визнаючи доказ недопустимим, повинен встановити: 1) істотність порушення фундаментальних прав та свобод людини; 2) обґрунтованість застосування

ч. 1 ст. 87 КПК України; 3) перелік підстав для визнання доказу недопустимим, зазначених у ст. 87 КПК України, є невичерпним, що дозволяє суду розширене тлумачення цієї статті у межах істотного порушення фундаментальних прав та свобод людини; 4) слідчий чи прокурор зобов'язані невідкладно постфактум звернутися до слідчого судді з клопотанням про обшук, а інакше докази, здобуті у такий спосіб, будуть визнані недопустимими; 5) суд повинен оцінювати допустимість доказів, ураховуючи обставини кожного конкретного кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алєнін Ю.П. Шляхи вдосконалення початку досудового розслідування. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2013. Т. 13. С. 175–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2013_13_19 (дата звернення: 01.03.2021).
2. Сергєєва Д.Б. Допустимість доказів в теорії та КПК 2012 року. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 80–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vks_2015_3_11 (дата звернення: 01.03.2021).
3. Вапнярчук В.В. Загальна характеристика властивостей доказів та їх розмежування між собою. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 68. С. 361–375. URL: https://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13433/1/Vapnyarchuk_361-375.pdf (дата звернення: 01.03.2021).
4. Малярєва В.О. Належність та допустимість доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. №29. Ч. 2. Т.3 С. 119–122. URL: <https://dSPACE.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/12323/1.pdf> (дата звернення 01.03.2021).
5. Лисєюк А.М. Доказування на досудовому етапі кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері незаконного обігу підкацюзних товарів: проблеми теорії та практики : монографія / А. М. Лисєюк, Д. Г. Мулявка, А.О. Гончарова ; Держ. фіскальна служба України, Ун-т ДФС України. Київ, 2019. 326 с. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/3801/1/4007_IR.pdf (дата звернення: 01.03.2021).
6. В.М. Юрчишин, М.Я. Гуцуляк Особливі методи розслідування відповідно до кримінального процесуального законодавства ФРН. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск*, 2019. С. 141–144. URL: <http://apnl.dnu.in.ua/2019/39.pdf> (дата звернення: 01.03.2021).
7. Коношенко Я.Ю., Король М.Г. Важливість показань свідка у кримінальному провадженні. Стратегічний потенціал державного та територіального розвитку: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання) м. Маріуполь, 9 жовтня 2020 р. Маріуполь. 2020. С. 160–161. URL: <http://rp.dsum.edu.ua/bitstream/123456789/1889/1/160-161.pdf> (дата звернення: 01.03.2021).
8. Побєдкін А.В. Уголовно-процессуальное доказывание / А.В. Побєдкін. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2009. 416 с.
9. Гридчин А.А. Обеспечение допустимости доказательств на предварительном следствии (процессуальные вопросы): Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / А. А. Гридчин. М., 1999. 21 с.
10. Орлов Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе: науч. – практ. пособие / Ю.К. Орлов. М., 2000. 144 с.
11. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо недопустимості доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 2018 року по жовтень 2020 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogljad_KKS_VS.pdf (дата звернення 02.03.2021).
12. Постанова Верховного Суду від 28 січня 2020 року у справі № 359/7742/17 (провадження № 51-2114км19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87334567> (дата звернення: 10.03.2021).
13. Постанова Верховного Суду від 8 жовтня 2019 року у справі № 639/8329/14-к (провадження № 51-8259км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85238666> (дата звернення: 12.03.2021).
14. Постанова Верховного Суду від 12 листопада 2019 року у справі № 236/863/17 (провадження № 51-8865км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8558358> (дата звернення: 12.03.2021).
15. Постанова Верховного Суду від 25 вересня 2018 року у справі № 210/4412/15-к (провадження № 51-80км17) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76859981> (дата звернення: 12.03.2021).
16. Постанова Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 159/451/16-к (провадження № 51-1173зпв18) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74342648> (дата звернення: 12.03.2021).
17. Постанова Верховного Суду від 26 листопада 2019 року у справі № 310/4839/17 (провадження № 51-9943км18) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86162670> (дата звернення: 13.03.2021).
18. Постанова Верховного Суду від 5 вересня 2019 року у справі № 518/203/17 (провадження № 51-6828км18) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84152931> (дата звернення: 13.03.2021).
19. Постанова Верховного Суду від 25 червня 2019 року у справі № 423/1766/16 (провадження № 51-1105км19) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82769623> (дата звернення: 14.03.2021).